מתקיף לה רב חסדא לאחר שמילא כריסו הימנו חוזר ומברך עליה אלא אמר רב חסדא מעיקרא מברך עליה בורא פרי האדמה ועל אכילת מרור ואכיל ולבסוף אכיל אכילת חסא בלא ברכה בסוריא עבדי כרב הונא ורב ששת בריה דרב יהושע עביד כרב חסדא [א]והלכתא כוותיה דרב חסדא רב אחא בריה דרבא מהדר אשאר ירקות לאפוקי נפשיה מפלוגתא אמר רבינא אמר לי רב משרשיא בריה דרב נתן הכי אמר הלל [ב]משמיה דגמרא לא ניכרוך איניש מצה ומרור בהדי הדדי וניכול משום דסבירא לן [ג]מצה בזמן הזה דאורייתא ומרור דרבנן ואתי מרור דרבנן ומבטיל ליה למצה דאורייתא ואפילו למ״ד מצות אין מבטלות זו את זו ה״מ דאורייתא בדאורייתא או דרבנן בדרבנן אבל דאורייתא ודרבנן אתי דרבנן ומבטיל ליה לדאוריית׳ מאן תנא [ד]דשמעת לי׳ מצות אין מבטלות זו את זו הלל היא [ה]דתניא אמרו עליו על הלל שהיה כורכן בבת אחת ואוכלן שנאמר [ו]על מצות ומרורים יאכלוהו אמר א) רבי יוחנן חולקין עליו חביריו על הלל דתניא יכול יהא כורכן בבת אחת ואוכלן כדרך שהלל אוכלן תלמוד לומר ב) על מצות ומרורים יאכלוהו אפילו זה בפני עצמו וזה בפני עצמו מתקיף לה רב אשי אי הכי מאי אפילו אלא אמר רב אשי האי תנא הכי קתני יכול לא יצא בהו ידי חובתו אא״כ כורכן בבת אחת ואוכלן כדרך שהלל אוכלן תלמוד לומר על מצות ומרורים יאכלוהו אפילו זה בפני עצמו וזה בפני עצמו השתא דלא איתמר הלכתא לא כהלל ולא כרבנן [ח]מברך על אכילת מצה ואכיל והדר מברך על אכילת מרור ואכיל והדר אכיל מצה וחסא בהדי הדדי בלא ברכה זכר למקדש כהלל אמר רבי אלעזר אמר רב אושעיא [ט]כל שטיבולו במשקה צריך נטילת ידים אמר רב פפא שמע מינה האי חסא
צריך

ולבסוף אכיל בלא ברכה. משום דבעינן תרי טבולי: **ומבטל ליה.** לטעם מצה דאורייתא: **שהיה כורכן בבת אחת.** פסח מצה ומרור: **זכר למקדש כהלל.** זכר למה שהיה עושה הלל בזמן שבהמ״ק קיים שהיו אוכלים פסחיהם: **צריך נטילת ידים.** משום המשקין שהידים שניות וכל הפוסל בתרומה מטמא משקין וכו׳[ט]:
צריך

רשב״ם

ולבסוף אכיל בלא ברכה. משום דבעי׳ תרי טבולי: **מצה בזמן הזה דאורייתא ומרור דרבנן.** וטעמא מפרש בשילהי פירקין (דף קכ.): [ו] **אפילו למ״ד כו׳.** דכיון דכי הדדי נינהו כולהו קיום מצות נינהו ולא מבטלי אהדדי: **ומבטל לה.** לטעם מצה דאורייתא: **כורכן בבת אחת.** (מצה) פסח מצה ומרור כורכן בכרך אחד כמו כורכו בגמי (עירובין דף קג:): **יאכלוהו.** כל אחד בפני עצמו מדלא כתיב יאכלו [ז](אותו) ולאו ידעינא דאפסח קאי דכתיב לעיל ואכלו את הבשר: **מתקיף לה רב אשי כו׳.** ומיהו חולקין עליו חביריו כרבי יוחנן אבל מהכא לא שמעינן: **והשתא דלא איתמר הלכתא לא כהלל ולא כרבנן.** דהא רבנן דברייתא מודו להלל דכריכה נמי שפיר דמי אבל ר׳ יוחנן קאמר דפליגי עליה דרבנן לגמרי לית להו כריכה כלל: **מברך.** אמצה לחודא כו׳: **זכר למקדש כהלל.** כמו שהיה עושה הלל בזמן שבית המקדש קיים שהיו אוכלים פסחים: **כל שטיבולו במשקין.** כגון ירק בכותח או בחומץ צריך נטילת ידים משום משקה שהידים שניות וכל הפוסל את התרומה מטמא משקים להיות תחלה (לעיל יד:):
צריך

מתקיף לה רב חסדא לאחר שמילא כריסו כו׳. רב חסדא נמי נראה דסבר כר״ל דבעי כוונה אעפ״כ סבר דאין נכון לברך בטיבול שני כיון שכבר מילא כריסו דאי סבר אין צריכות כוונה ה״ל למימר בהדיא דנפיק בטיבול ראשון ואם יברך בטיבול שני הויא ברכה לבטלה ולא צריך לרב חסדא לאהדורי אשאר ירקי ומברך לרב חסדא בטיבול ראשון על אכילת מרור אע״ג דעיקר מצות מרור לא נפיק אלא בטיבול שני אחר מצה °מועלת הברכה שבירך בטיבול ראשון לטיבול שני מאחר שאכל ממנו מעט בטיבול ראשון מידי דהוה אברכת שופר דמברך אתקיעות דישיבה ומועלת ברכה לתקיעות שבעמידה שהם עיקר ונעשית על סדר ברכות והשתא כל אלו אמוראי סברי דבעי כוונה וסתמא דמסדר הש״ס סבר הכי מדאיצטריך לפסוק כרב חסדא ואי אין צריכות כוונה פשיטא דלא יברך בטיבול שני דאפילו לא בירך בטיבול ראשון נפק ביה ואי יברך בטיבול שני הויא ברכה לבטלה ולית הלכתא כוותיה דאבוה דשמואל דאית ליה בפרק ראוהו ב״ד (ר״ה דף כח.) אין צריכות כוונה דקאמר בכפאו ואכל מצה יצא ומוקי לה בכפאוהו פרסיים והתם לא מייתי מאכלו בלא מתכוין משום דלגבי אכילה לא בעינן כוונה כולי האי כמו בתפלה ותקיעה ומש״ה נמי לא מייתי הכא ברייתות דהתם דבעו כוונה דגבי תפלה ותקיעה בעי כוונה טפי כדפרישית: **והדר אכיל חסא בלא ברכה.** ונראה דאין צריך לברך בפה״א אע״ג דהגדה הוי הפסק כדפרישית לעיל ולא מיפטר בברכה של טיבול ראשון מ״מ ברכת המוציא פוטרתן דהוה להו דברים הבאים בתוך הסעודה מחמת הסעודה שהרי ירקות גוררין הלב וקרי ליה נמי למרור פרפרת הפת וכן אמר בכילד מברכין (ברכות ד׳ מג.) בירך על הפת פטר את הפרפרת פרפר׳ היינו דברים הממשיכים האכילה כגון דגים קטנים ותמרים וירקות והיו רגילים לאוכלם בתוך הסעודה בין מאכל למאכל ולכן פטר את הפרפרת לפי שבא לצורך שעל ידי כך אוכל יותר ואין לומר דפרפרת היינו דבר שבא ללפת בו את הפת דהא הוי בכלל הא דקתני התם דמברך על העיקר ופוטר את הטפילה וקאמר נמי רבי חייא פת פוטרת כל מיני מאכל ורב פפא נמי פסיק התם הלכתא דברים הבאים תוך הסעודה מחמת הסעודה והיינו הפרפרת כדפי׳ אין טעונין ברכה לא לפניהם ולא לאחריהם שלא מחמת הסעודה תוך הסעודה כגון תאנים וענבים שאינן באין להמשיך המאכל ולא ללפת אלא לתענוג צריכין ברכה לפניהם ולא לאחריהם אחר הסעודה אפילו פרפרת טעונין ברכה בין לפניהם בין לאחריהם וה״ר יוסף טוב עלם כתב בסדרו למה שאר ירקות באין תחלה לפטור חזרת מברכה לאויה לה וליתא דהא משום היכרא באין °ולא שייך כאן חבילות אלא בתרי מילי ועוד דרב חסדא מברך שתיהן אחזרת ועוד דמשמע דלא פטר ליה פת ושמא אינו מחשיבו פרפרת הפת כיון שאינו אוכל ממנו אלא כזית: **אתי מרור דרבנן ומבטל למצה דאורייתא.** וכל שכן דאי לא הוי מרור אפי׳ מדרבנן דמבטל להמצה כדמשמע לקמן והא דשרי בהקומץ (מנחות דף כג:) מצה מתובלת לא אתו בשמים ומבטלו למצה דאין מן הבשמים כי אם דבר מועט [י]ולא כאותן שאסרו מצה מתובלת בשם רש״י אף בימים אחרונים משום דמחמעי לה: **אלא אמר רב אשי.** אין נראה כפירוש הקונטרס דמשבש רב אשי מילתיה דרבי יוחנן שהרי טוב להגיה הברייתא אפילו לחסר כמו שאנו מגיהין כמה ברייתות מלשבש דברי ר׳ יוחנן אלא רב אשי מתקיף אהני ישיבה דמפרשי דחולקין רבנן ואסרי לכרוך דא״כ מאי אפילו אלא רבנן סברי דבכל ענין מצותן בין ע״י כריכה בין כל אחד לבדו ופליגי אהלל דמצריך לכרוך וקטי רבנן אפילו משום הלל וא״ת מנא לן דסבר הלל דאין מבטלות דילמא שאני הכא דגלי קרא ועוד הא לרבנן נמי אין מבטלות דהא אם כרכן נמי יצא וי״ל מדסבר דלכתחלה יש לו לכרוך ובדיעבד נפיק כי לא כריך אם כן בעלמא אין מבטלות דאי מבטלות א״כ איצטריך קרא הכא להתיר כריכה ולומר דהכא לא מבטלי והלכך לרבנן דמוקי קרא בדיעבד שמעינן דבעלמא מבטלות ושאני הכא דגלי קרא: **אלא מברך אמצה ואכיל ומברך אמרור כו׳.** אם היה כורך שניהם יחד תחלה הוה אתי מרור דרבנן ומבטל למצה ואם היה אוכל מצה בלא מרור תחלה כשהיה כורכן אחר כך אתי מצה דרשות ומבטל מרור דרבנן ומיהו אי הוה קיימא לן כהלל הוה עבדינן הכי מצה לחודא והדר מצה ומרור בכריכה כיון שצריך לעשות מדרבנן מצות כריכה כהלל הוה דרבנן ודרבנן: **כל שטיבולו במשקה צריך נטילה.** פי׳ בקונ׳ אע״ג דקי״ל (חולין דף קו.) הנוטל ידיו לפירות ה״ז מגסי הרוח כיון דאיכא משקין וקיי״ל (פרה פ״ח משנה ז) כל הפוסל את התרומה מטמא משקין להיות תחלה הוה להו הנך פירות כמו נהמא וצריך ליטול כמו בנהמא ואין נראה לפרש כן דאם כן כי פריך למה לי נטילת ידים הא לא נגע ומאי נפקא מיניה אפילו אי לא נגע כיון דסוף סוף אכיל משקה המטובל לא גרע מאוכל מחמת מאכיל דבעי נטילת ידים[ט] ועוד וכי לא ידע המקשה דאיכא למיחש דילמא נגע כדאמר רב פפא ונראה דנטילה דהכא לא משום קדושה ונקיות כמו בנהמא אלא משום שלא יטמא המשקין להיות תחלה ויהא אסור לשתותן ולפסול את גופו כדתנן בפ״ב דחולין (דף לג.) השוחט ולא יצא מהן דם כו׳ הא יצא מהן דם אין נאכלין בידים מסואבות ואמר נמי בסדר הסיבה [י](ברכות דף מג.) הביאו להן יין כל אחד נוטל ידו אחת פי׳ שלא יטמא היין ויפסול גופו והתם סגי ביד אחת
אבל

מסורת הש״ס

א) [יבמות פו. וע״ש בפרש״י קידושין נג. ע״ש בפרש״י], ב) [לקמן קטז: קכ.], ג) [זבחים עט.], ד) שם, ה) [לעיל יד:], ו) [נ״ל אחר ד״ה ומבטל], ז) בס״א ליתא, ח) [ועי״ע תוספות זבחים עט. ד״ה אלא ותוספות מנחות כג: ד״ה אלא למ״ד], ט) [חולין קו:], י) [עי׳ מ״ש תוס׳ שם ד״ה כל אחד כו׳ ותוס׳ חגיגה יח: ד״ה הנוטל],

* * *

תורה אור השלם

ו. בַּחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם בֵּין הָעַרְבַּיִם יַעֲשׂוּ אֹתוֹ עַל מַצּוֹת וּמְרֹרִים יֹאכְלֻהוּ:
במדבר ט יא

* * *

גליון הש״ס

תוס׳ ד״ה מתקיף לה ר״ח וכו׳ מועלת הברכה שבירך בטיבול הראשון. עי׳ לקמן קב ע״א תוס׳ ד״ה כשהתחילו: שם ד״ה והדר אכיל וכו׳ ולא שייך כאן חבילות. עי׳ ברכות לט ע״ב תוס׳ ד״ה הכל מודים:

* * *

הגהות מהר״ב רנשבורג

א] בגמ׳ אמר ר׳ יוחנן חולקין עליו חביריו על הלל. נ״ב עיין ביאור סוגיין ולשון רשב״ם ותוספות בס׳ שער אפרים סי׳ נ״א נ״ב נ״ד ובשו״ת בית יעקב סי׳ ס״ח באורך מאד ובמדומה שכולם שמו אחר הדלת לשון הרי״ף והרמב״ן בספר המלחמות בסוגיין יעוש״ה: **ב]** שם תלמוד לומר על מצות ומרורים יאכלוהו. נמחקו תיבות על מצות ומרורים וע״ב [מצות על מרורים] כצ״ל לפרשב״ם בד״ה יאכלוהו והבן ודו״ק:

* * *

מוסף רש״י

ולבסוף. לכי מטי לחזרת, אכיל אכילת חסא בלא ברכה. פירוש בלא ברכת מרור, אבל ברכת בורא פרי האדמה ודאי מברך, דאסור לאדם ליהנות מן העולם בלא ברכה (תשובה ח״א סי׳ פז). משמיה דגמרא. כך קיבל מרבו ורבו מרבו (יבמות פו:). או: כך נקבעה בגמרא ושגורה בפי בני בית המדרש (קדושין נג.). שהיה כורכן בבת אחת ואוכלן. ולא אתי טעם מרור ומבטל ליה לטעם מצה (זבחים עט.).

עין משפט
נר מצוה

עט א מיי׳ פ״ח מהל׳ מצה הלכה יב סמג עשין מא טוש״ע א״ח סי׳ תעה סעיף כ:

פ ב מיי׳ שם הלכה ו [והלכה ח] טוש״ע שם סעיף א:

פא ג מיי׳ שם הלכה א ופ״ו מהל׳ ברכות הלכה א סמג שם ועשין כז טוש״ע א״ח סי׳ תעג סעיף ו וסי׳ קנח סעי׳ ד [רב אלפס ברכות פ״ח דף מה. וברא״ש פ׳ כל הבשר סי׳ יו״ד]:

* * *

רבינו חננאל

ואסיקנא רב חסדא אמר מברך אחזרת מעיקרא בורא פרי האדמה ועל אכילת מרור. ובסוף אכיל חזרת בלא ברכה והלכתא כרב חסדא. רב אחא מהדר אשאר ירקי לאפוקי נפשיה מפלוגתא. אמר רבא לא ניכול איניש מצה ומרור בהדי הדדי דסבירא לן מצה בזמן הזה [דאורייתא ומרור] דרבנן ואתי מרור דרבנן ומבטל מצה דאורייתא. ואפי׳ למאן דאמר מצות אין מבטלות זו את זו, הני מילי דאורייתא ודאורייתא, כגון מצה ומרור בזמן שבית המקדש קיים דתרוייהו דאורייתא, אבל בזמן הזה דמרור דרבנן הוא, לא. מאן תנא דאמר מצות אין מבטלות זו את זו הלל, דתניא אמרו עליו על הלל שהיה כורך המרור על המצה ואוכל בבת אחת כו׳. אמר ר׳ יוחנן חלוקין עליו חביריו על הלל, דתניא יכול לא יהא אדם יוצא ידי חובתו בפסח אלא אם כן כורכן בבת אחת מצה ומרור ואוכל כדרך שהלל אוכלן, ת״ל על מצות ומרורים יאכלוהו, זה בפני עצמו וזה בפני עצמו. השתא דלא אתמר הלכתא לא כרבנן ולא כהלל, מברך אמצה לחודיה ואכיל, ומברך אמרור לחודיה ואכיל, והדר כריך ליה למרור אמצה ואכיל להו בבת אחת בלא ברכה זכר למקדש כהלל. אמר ר׳ אושעיא כל שטיבולו במשקין צריך נטילת ידים. אמר רב פפא ש״מ מקתני מרור